

understand why ordinary, in modern understanding, deeds of Ukrainian intellectuals can be regarded as acts of civil virility as well as understand how they deeply influenced changes in social conscious in soviet Ukraine.

Key words: Chornobyl nuclear accident, leading national-patriotic intelligentsia, Ukrainian intellectuals, soviet Ukraine, misinformation.

УДК: 379.822 (477)

Інна Більченко

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗАПОВІДНИК «ПЕРЕЯСЛАВ» ЯК ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ

У статті проаналізовано діяльність Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» як інституту національної пам'яті українців, що дозволить об'єктивно висвітлити його роль у збереженні та популяризації культурної спадщини. Розглядаються основні форми та методи науково-дослідної, культурно-освітньої роботи заповідника. Особлива увага приділяється заходам, що сприяють реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу і національної свідомості.

Ключові слова: національна пам'ять, заповідник, експозиція, збереження, культурна спадщина.

Важливим елементом ідентичності кожного народу виступає національна пам'ять, яка є важливим підґрунтям для процесу державотворення. Цей феномен акумулює найрізноманітніші аспекти життя і досвіду нації. Культурно-освітня та науково-дослідна діяльність Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (НІЕЗ «Переяслав») сприяє звільненню від радянських стереотипів, що тримають у полоні свідомість багатьох українців. Становлення даної установи відбулося в умовах тоталітарного режиму, на початку 50-х рр. XX ст. в м. Переяславі-Хмельницькому, і з того часу музеї, які увійшли до її структури, виконують особливу місію у збереженні та популяризації культурно-духовних пам'яток нашого народу.

На сьогодні існує значна кількість історико-культурологічних досліджень, що розкривають окремі аспекти становлення та розвитку НІЕЗ «Переяслав». Дослідники у сфері охорони культурної спадщини В. В. Вечерський [1], О. Корнієнко [2], О. Титова [3; 4] основну увагу приділяли студюванню нерухомих об'єктів м. Переяслава-Хмельницького. Упродовж останніх десяти років з'явилися публікації на основі архівних джерел та спогадів про створення майже всіх музеїв, що входять до складу Заповідника: Н. Бойко – музей-діорама «Битва за Дніпро...» [5], Д. Тетеря – Музей трипільської культури [6] та інші. Серед багатьох розвідок, що висвітлюють історію створення Музею просто неба – першого скансену на території України, слід відмітити праці О. Жам [7], Н. Ткаченко [8], С. Вовкодава [9].

Розгляд питання переяславського Заповідника як інституту національної пам'яті українського народу залишалося за межами об'єктивного вивчення у вітчизняній історіографії. Результати дослідження допоможуть визначити форми і методи, які у своїй діяльності використовує НІЕЗ «Переяслав» для відновлення та збереження національної пам'яті українського народу.

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» включає в себе 24 різноматематичні музеї, розміщений на території 31,5 га, основний фонд нараховує понад 182 тис., а науково-допоміжний – 48 тис. предметів музейного значення, 149 архітектурних пам'яток та об'єктів [10, с. 1]. Заповідник є досить складною комплексною музейною установою, який сприяє реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті. Він є важливим науково-дослідним, культурно-освітнім закладом, основним завданням якого є не тільки збереження об'єктів культурної спадщини, а й ознайомлення громадян з надбаннями культурної спадщини українського народу.

Основний вид діяльності Заповідника – екскурсійна робота, що ґрунтується на зоровому сприйнятті експозиції у поєднанні з розповіддю про неї. Наймасштабніша етнографічна експозиція НІЕЗ «Переяслав» – скансен, який експонує унікальні зразки народної архітектури, побуту, витвори традиційних промислів, ужиткового мистецтва. В основу концепції даного етнографічного комплексу покладено збереження, відтворення та популяризацію кращих зразків української культури. При ознайомленні пересічного відвідувача зі здобутками українців широко використовується особливий тип комунікації, який можна назвати «розказуванням історії», що допомагає людям краще сприйняти інформацію. Людина в музеї шукає якогось співпереживання, можливості ідентифікуватися з якимись персонажами чи подіями. Це легше зробити за допомогою простих людських історій. Цю форму проведення екскурсії часто використовував Сікорський Михайло Іванович. Його називають

«творцем» комплексу переяславських музеїв, адже під його керівництвом музей місцевого значення розвинувся до Національного заповідника. Саме за «вигадування» подібних історій в бік М. Сікорського були звинувачення у відсутності науковості та спотворення історичних фактів. Михайло Іванович дуже любив особисто водити екскурсії, розповідав цікаво й експресивно, переплітаючи свою розповідь різними історіями з життя. Тепер це називається методологією «усної історії». У багатьох музеях «усна історія» – це важлива складова роботи, і її використовують для проведення досліджень, для організації експозицій, хоча спогади приватних осіб можуть суттєво відрізнитися не тільки один від одного, а й від офіційних трактовок [11, с. 370].

Експозиція переяславського скансену показує духовну велич українського народу, його традицій. Співробітники музею борються із відчуттям меншовартості, ідейної невизначеності, яку має частина населення, що проживає на території України. Серед завдань працівників Заповідника – не тільки колекціонувати та дбати про збереження культурних пам'яток, а й вивчати народні танці, кухню, ігри та інше. Потім набуті знання та навички використовуються під час заходів, які спрямовані на відновлення національної пам'яті.

З огляду на широкий спектр проблем, які існують в нашій державі, крім видовищної експозиції українського села XIX ст., відвідувачам пропонується брати участь у масових заходах, святах, дійствах, спільно із працівниками Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, відтворювати звичаї українського народу. Тобто, науковці працюють не тільки над удосконаленням наявних експозицій та створенням нових, а й звертають увагу на публіку, на пересічних відвідувачів. Бо люди сприймають інформацію і вчаться по-різному. Одну й ту ж тему намагаються розкривати багатогранно. Тому стало традиційним проведення в Музеї народної архітектури та побуту народних свят.

У радянські часи обряди зазнавали значного ідеологічного тиску, цензурних заборон та адміністративного переслідування. Одним із перших відтворених народних свят в 1982 р. була Зелена неділя. Коли поставили першу «віху», то її мало не спалили. Адже з позиції марксистського світогляду, всі обряди – церковно-релігійні, традиційно народні – трактувалися як «рудименти» минулого у свідомості людей і тлумачилися як віджиті, архаїчні, реакційні елементи побуту. Згодом, у міру усвідомлення справжньої ролі обрядів як своєрідних «суспільних пристроїв» для сприяння соціалізації, адміністративна команда системи взялася за «лицювання» традиційних та створення нових обрядів [12, с. 72–74]. Щоб заручитися підтримкою, музейники зверталися до секретаря райкому партії по ідеології, отримали дозвіл, але із застереженням: «Тільки смотрите, чтобы не было рушников из птичками» (мались на увазі кропівецькі рушники з орлами, які трактувалися в комуністичній ідеології як символ царизму).

Віху було поставлено з колесом, але без хреста, щоб не було звинувачень у використанні релігійного атрибуту. У той день була значна кількість екскурсій, приїхали численні гості Заповідника. Але в той час, коли співробітники музею робили останні приготування, прибіг розгублений музейний черговий міліціонер і повідомив, що, за розпорядженням начальника міліції, приїхав наряд піляти «віху». Свято було під загрозою зриву. Випадково в той день із сім'єю до музею приїхав колишній другий секретар райкому, який на той час вже працював у Києві, завдяки його втручання «віху» тоді відстояли і почали ставити щороку [13, с. 183].

Народні традиції мають значний вплив на людські емоції, уявлення, сприяють формуванню цінностей кожної нації. На сьогодні на території Музею народної архітектури та побуту стало традиційним проведення: 8 січня – «Різдвяне дійство», в останню суботу перед Великим постом – «Масляна», у вересні – «Свято майстрів» [14]. Музейні співробітники активно намагаються відродити народні звичаї та традиції, адже у святах бере участь молодь, учні шкіл. Такі заходи сприяють процесу формування нації, мобілізують її потенціал.

Українська культура в даний час повертається із забуття, тому особливо важливим є образно, емоційно знайомити українців з обрядовістю їх предків, яка була тісно пов'язана з господарським і соціальним життям народу. Адже звичаї та традиції українців вивірені часом і несуть у собі, перш за все, виховну мету: любов до рідної землі, вдячність батькам, уміння берегти природу і використовувати її можливості собі на благо. Завдяки праці М. Сікорського сьогодні музеї м. Переяслава-Хмельницького посіли гідне місце в культурно-освітньому розвитку країни.

Привабливим пізнавально-атракційним ресурсом володіють і інші науково-дослідні відділи НІЕЗ «Переяслав», які співробітники Заповідника використовують для виховання патріотизму і гордості за культурну спадщину української нації. Меморіальний музей Г. С. Сковороди розміщений у будівлі 1753–1757 рр. колишнього навчального закладу – Переяславського колеґіуму [15, с. 13]. У колишньому будинку А. Козачковського, товариша Т. Шевченка, відкрито музей «Заповіту» Т. Г. Шевченка, адже саме в цій будівлі в ніч із 24 на 25 грудня 1845 р. поет написав свій відомий твір.

У ході науково-освітньої роботи відділи часто звертаються до засобів театралізації та організації цілеспрямованого сприйняття інформації, безпосереднього зв'язку з відвідувачами через виконання

творів видатних українців, творчість яких була спрямована на відродження духовності і свободи людини. Розроблені такі театралізовані екскурсії: «Переяславські стежки Кобзаря», «Григорій Сковорода і Переяславщина».

У приміщенні Музею кобзарства часто відбуваються зустрічі з відомими українськими кобзарями – Я. Криськом, Т. Кампаніченком, М. Товкайлом та іншими. Традиційними є вечори за участі Національної капели бандуристів України ім. Г. І. Майбороди. Знайомство зі старосвітською та сучасною бандурою, лірою, давніми піснями допомагає відродити сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок українського народу.

Безперечно, для відродження національної пам'яті потрібно використовувати різні методи. Тому при Заповіднику працює творча майстерня, де всі бажаючі можуть навчитися самостійно виготовляти ляльку-мотанку, трав'яні іграшки, свічки, писанки та інше [16].

Отже, як уже зазначено, наукові співробітники займаються дослідженням історичної спадщини, популяризацією народних традицій, промислів. Висвітлюють найрізноманітніші аспекти історії та культури українського населення. Популяризують видатних українських діячів. Результати своїх досліджень вони висвітлюють на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, форумах, круглих столах, друкуються в наукових збірниках.

За ініціативи працівників переяславських музеїв започатковано проведення низки науково-практичних конференцій. Першою такою конференцією можна вважати сквородинівські читання, що вперше відбулися 4 грудня 1984 р. Підґрунтям їх проведення стало проведення, починаючи з 3 грудня 1973 р., вечорів пам'яті видатного філософа, які тоді й отримали назву «сковородинівські читання». На базі досвіду таких вечорів, за ініціативою директора Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника Михайла Сікорського та завідувача меморіальним музеєм Г. С. Сковороди Венери Дем'янчук, вирішено змінити формат проведення даного заходу на науково-практичну конференцію. Розширення кола учасників читань відбувалося завдяки залученню до роботи даних читань науковців з Інституту філософії АН УРСР та Інституту літератури АН УРСР ім. Т. Г. Шевченка. Таким чином, сквородинівські читання набули статусу всеукраїнських. У II Сковородинівських читаннях взяли участь не лише науковці з Києва, а й зі Львова, Харкова, Дніпропетровська, Рівного, Миколаївщини, Одеси і тогочасних союзних республік: Росії, Білорусії, Молдови.

Обмін думками на II-х сквородинівських читаннях допоміг визначити перспективну тематику наступних конференцій. Затверджено резолюцію про те, щоб читання стали вільною трибуною науковців-сковородинознавців, втілювали засади демократизму, символізували з ім'ям Г. Сковороди дух свободи. У ході роботи даної конференції прийнято рішення проводити її раз на два роки [17, с. 250]. 1–3 жовтня 2015 р. відбулися «XVII сквородинівські читання», які на даний час є Міжнародною конференцією, адже до її роботи долучилися науковці з Італії, Польщі, Німеччини [18]. Дана форма організації наукової діяльності збагачує вітчизняну науку новими розвідками, висновками, узагальненнями про творчий доробок філософа, вплив його ідей на подальший розвиток філософії, освіти, літератури, педагогіки України. Адже Григорій Сковорода для нас, українців, був і залишається сучасником, просвітником-прагматиком, натхненником віри в себе й оптимістом. Глибоке пізнання й вивчення особливостей життя, творчості даного філософа, донесення їх до учнів, студентів, інтелігенції, широких кіл читачів, зможе допомогти сучасній урбанізованій людині не втратити свою духовність.

Співробітники науково-дослідного філіалу Заповідника «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини» стали ініціаторами проведення науково-практичної конференції Єфремівські читання «Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.)», які на даний час проводяться традиційно раз на два роки. Перша конференція на дану тематику була проведена спільно з Переяслав-Хмельницькою міською радою 17–18 травня 2007 р. і була присвячена святкуванню 1100-річчя першої літописної згадки про Переяслав. У роботі конференції брали участь науковці з Києва, Чернівців, Чигирини, Переяслава-Хмельницького [19, с. 4].

НІЕЗ «Переяслав» в установленому порядку співпрацює з іншими установами культури та освіти, адже характерні для початку третього тисячоліття прискорені темпи світової глобалізації загострюють питання збереження національної самобутності, етнокультурної історії етносу. Для сприяння вирішення цих питань 13-14 червня 2008 р. в НІЕЗ «Переяслав» започатковано проведення ще однієї науково-практичної конференції «Середня Наддніпрянщина: матеріальна і духовна культура». Її організаторами виступили Міністерство культури і туризму України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України та Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» [20, с. 4].

За результатами конференцій Заповідник видає Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Видання започатковане в 1959 р., наступне вийшло в 1960 р., після чого була зроблена перерва до 2007 р. До перших двох випусків увійшли наукові статті: М. Сікорського, М. Романенко, В. Шкулети, Д. Косарика, Є. Несторвської, В. Юзвікова,

П. Ярового, Р. Юри, Ю. Асєєва [21; 22]. Це були невеликі за об'ємом видання з науковим обґрунтуванням історичних подій і фактів, пов'язаних з Переяславщиною. Відповідальним за випуск був М. Сікорський.

Упродовж 1960–2007 рр. змінився статус державного історичного музею. У 1979 р. його перейменовано на Переяслав-Хмельницький державний історико-культурний заповідник, а в 1999 р. на Переяслав-Хмельницький державний історико-етнографічний заповідник. 1 червня 1999 р. Заповіднику надано статус Національного [23]. За цей час зростає професійний рівень науковців Заповідника. Значно розширився ареал досліджень. Наукові розвідки співробітників НІЕЗ «Переяслав» друкувалися у вітчизняних журналах та збірниках, всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях. Видано цілу низку буклетів, путівників, каталогів по експозиціях та колекціях Заповідника.

Беручи до уваги багату історичну спадщину Переяславщини, достатню джерельну базу Заповідника, загальну зацікавленість до розвідок, присвячених історії Переяславщини, у 2007 р. вирішено відновити видання наукових записок. Відновлений третій випуск повністю присвячений І-м єфремівським читанням на тему «Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.)» [24]. Наступні випуски (на даний час їх 8, а з першими двома в сумі – 10) вміщують нові авторські студії, маловідомі дослідження переяславських старожитностей, результати археологічного пошуку, етнографічних експедицій, краєзнавчі та музеєзнавчі дослідження. Будучи членом редакційної колегії, у підготовці перших 4-х випусків брав участь Михайло Сікорський.

Завдяки пошуковим етнографічним експедиціям, які проводилися з кінця 1950-х рр., фонди Заповідника мають унікальні предмети побуту, одягу, декоративно-прикладного мистецтва, які сприяють об'єктивній реконструкції культуротворчого процесу українців.

Отже, науково-дослідна, культурно-освітня діяльність співробітників Музею народної архітектури та побуту сприяє звільненню суспільства від радянських стереотипів, що тримають у полоні свідомість багатьох. Екскурсійна робота в музеї спрямована на всебічне висвітлення духовних надбань народу, на досягнення широкими верствами суспільства історичних та соціально-економічних процесів, які відбувалися на Українській землі, що входила до складу Російської імперії. Звертається увага на культурно-мистецький потенціал українського народу, що допомагає усвідомити свою неповторність. На базі заповідника проводяться різноманітні виставки археологічної, краєзнавчої, образотворчої, етнографічної тематик, читаються лекції, проводяться літературно-мистецькі вечори, зустрічі, театралізовані народні свята, майстер-класи.

Сьогодні надзвичайно важливою є проблема патріотичного виховання громадян на прикладах минулого, формування у них національної самосвідомості, піднесення суспільного престижу та авторитету знань, інтелекту й освіченості. Тому першочергову роль відіграють завдання, що спрямовані на відродження історичної пам'яті нашого народу, відтворення об'єктивної картини процесу виникнення, розвитку і занепаду наукової, історико-краєзнавчої, просвітницької та культурної діяльності окремих особистостей, установ і організацій України.

Список використаних джерел

1. Вечерський В. Проблеми українських заповідників / В. Вечерський // Пам'ятки України. – 1996. – № 3–4. – С. 16–20.
2. Корнієнко О. М. Сікорський М. І.: він пам'ятник собі спорудив із тридцяти музеїв / О. М. Корнієнко // Питання історії науки і техніки – № 4. – 2011. – С. 72–78.
3. Титова О. М. Збереження нерухомих пам'яток археології в заповідниках та музеях / О. М. Титова // Праці центру пам'яткознавств. – Вип. 6. – 2004. – С. 106–110.
4. Титова О. М. Музеї просто неба на Київщині / О. М. Титова, Д. В. Кепін // Відпочивайте в селах Київщини: Путівник-довідник. – К., 2003. – С. 145–155.
5. Бойко Н. А. Музей-діорама «Битва за Дніпро в районі Переяслава-Хмельницького і створення Букринського плацдарму восени 1943 р.» НІЕЗ «Переяслав» (До 35-річчя заснування та діяльності) / Н. А. Бойко // Краєзнавство. – 2010. – № 4 – С. 69–75.
6. Тетеря Д. Михайло Сікорський та Тамара Мовша – будівничі першого в Україні Музею трипільської культури / Д. Тетеря, В. Білоусько // Краєзнавство – 2013. – № 4. – С. 123–128.
7. Жам О. Музей хліба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: до 25-річчя створення та діяльності / О. Жам // Краєзнавство: наук. ж-л. – 2009. – № 1–2 – С. 135–142.
8. Ткаченко Н. Г. Життєвий шлях М. І. Сікорського / Н. Г. Ткаченко // Михайло Іванович Сікорський: творець історії і хранитель часу – НІЕЗ «Переяслав» – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 9–43.
9. Вовкодав С. До питання про історію створення Музею космосу в м. Переяслав-Хмельницький / С. Вовкодав // Матеріали І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії», 29–30 квітня 2014 року: Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014 – С. 35–38.
10. Паспорт НІЕЗ «Переяслав» 2014 р. [Рукопис] / [Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»] – 18 л.
11. Довгошя П. О. М. І. Сікорський ішов не на крок, а на два попереду свого часу / П. О. Довгошя // Михайло Іванович Сікорський: творець історії і хранитель часу – НІЕЗ «Переяслав» – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 369–371.
12. Пригорницький В. В. Народні свята / В. В. Пригорницький. – К.: «Освіта», 1993. – 146 с.
13. Котлярова Л. Зелені свята на Переяславщині у другій половині ХХ – на поч. ХХІ століття: традиції і сучасність / Л. Котлярова, С. Левченко // PEREYASLAVICA: Наукові записки НІЕЗ «Переяслав» / Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.) – Вип. 1(3). – 2007. – С. 180–185.

14. Офіційний сайт Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.niez-pereyaslav.com.ua/memorial. 15. Радіоненко Т. Переяславський колегіум: [Буклет] / Т. В. Радіоненко, В. В. Нікітіна. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 16. 16. Офіційний сайт Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.niez-pereyaslav.com.ua/memorial. 17. Нікітіна В. В. Перші Сковородинівські читання / В. В. Нікітіна // Переяславські Сковородинівські студії: філологія, філософія, педагогіка: зб. наук. прац. / [за заг. ред. М. П. Корпанюка]. – Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2015. – Вип. 3. – С. 249–253. 18. Програма Міжнародної конференції «XVII Сковородинівські читання» 1–3 жовтня 2015 року. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – 16 с. 19. PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.). [зб. наукових статей] – Вип. 1(3) – Переяслав-Хмельницький, 2007. – 207 с. 20. PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [зб. наукових статей] – Вип. 3(5) – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 340 с. 21. Наукові записки Переяслав-Хмельницького історичного музею. – 1959. – Вип. 1. – 38 с. 22. Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею – Переяслав-Хмельницький, 1960. – Вип. 2, – 92 с. 23. Паспорт НІЕЗ «Переяслав» 2014 р. [Рукопис] / [Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»] – 18 л. 24. PEREYASLAVICA: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [зб. наукових статей] – Вип. 3(5) – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 340 с.

Інна Більченко

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ ЗАПОВЕДНИК «ПЕРЕЯСЛАВ» КАК ИНСТИТУТ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПАМЯТИ УКРАИНЫ

В статті проаналізована діяльність Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» як інституту національної пам'яті українців, що дозволить об'єктивно висвітлити його роль в збереженні та популяризації культурного насліддя. Розглядаються головні форми та методи науково-дослідницької, культурно-освітньої роботи Заповідника. Особливу увагу приділяється заходам, які сприяють реалізації державної політики в сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу та національного свідомості.

Ключевые слова: національная память, заповедник, экспозиция, сохранение, культурное наследие.

Inna Bilchenko

NATIONAL HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC RESERVE «PEREYASLAV» AS THE UKRAINIAN NATIONAL MEMORY INSTITUTE

In the article is the analysis of the activity of National Historical and Ethnographic reserve «Pereyaslav» as the Ukrainian national memory institute that will allow to highlight objectively its role in preservation and popularization of the cultural heritage. The article reviewed main forms and methods of research and development, cultural and educational activities of the Reserve. Special attention is paid to the events that promote implementation of the state policy in the field of restoration and preservation of national memory of Ukrainian people and national consciousness.

Key words: national memory, reserve, exposition, preservation, cultural heritage.